

Miről tanúskodik az *Erdélyi Tár* Katona-okirata?

SZIKLAY CS. Mónika

MTA KIK Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, könyvtáros

ORCID: 0000-0002-1698-6965

What can we learn from the document concerning KATONA József preserved in the ERDÉLYI János collection?

Abstract | The legacy of ERDÉLYI János's – a famous writer and the protagonist of the folk song collecting movement of the 1840s – is now kept in the Hungarian Academy of Sciences. This collection contains mainly manuscripts, and not only the personal or official papers and correspondence of the writer, but also includes unique documents of others, such as original notarial deeds. One of these documents is a certified statement of KATONA József Sr. signed in front of the Chief Prosecutor of the city of Kecskemét on 2 June 1840. In this authentic legal form, he offers the publishing copyrights of the works of his son, the actor and playwright KATONA József Jr. who passed away on April 16, 1830 to ERDÉLYI János.

Keywords | ERDÉLYI János, heritage, collection, KATONA József, city of Kecskemét, Director of Public Prosecutions, attorney general, notarial deed, autograph manuscript, playwright, MILETZ János, LÁTZAI SZABÓ József

Erdélyi János (1814–1868) hátrahagyott kéziratok öröksége 2021-ben került a Magyar Tudományos Akadémia tulajdonába.¹ A névadójáról elnevezett, több ezer főlíoni terjedelmű *Erdélyi Tárb* számos olyan dokumentum, illetve kéziratállomány is feltehető, amely szervesen nem az író munkásságához kapcsolódik. Ezek a szálas kéziratok és különböző, témák szerint egybekötött kötetek, hagyatékreszek még Erdélyi életében, kiterjedt kapcsolatrendszerének köszönhetően kerültek hozzá, majd váltak halála után archívumának részévé. Állományának unikumai között különleges helyet foglal el az a kétfőlíós, 1840. június 2-i keltezésű kéziratok közjegyzői okiratba foglalt nyilatkozat, melyet Tóbi Boros János,² Kecskemét városának tisztiügyésze hitelesített. Az irat szerint

Katona József ezen meghatalmazó levelet általlunk mint önkéntes akaratunkból származottat meghitelesítettnek kívánván azt, minek utáná előtte érthetőleg felolvastatott, és megmagyaráztatott: újabban is a maga szabad akaratjából származottnak lenni kijelentvén megerősítette.

A nyilatkozatot tevő idősebb Katona József takácsmester és Borbók [estenként Borbák] Ilona 1789. január 11-én³ házasodott össze. Kilenc gyermekük közül öten érték meg a felnőttkort. 1791. november 11-én, másodikként született az 1830. április 16-án elhunyt egykori színész, ügyvéd és drámaíró, Katona József. A család életszínvonalának fenntartása érdekében – betegségeik ellenére is – sokat dolgozó szülők anyagi helyzete az 1810-es évektől kezdődően mélypontjához érkezett. A feljegyzések arról árulkodnak,⁴ ekkorra id. Katona József pénzügyi szempontból teljesen tönkrement,⁵ számukra csak főügyész fiuk írói tevékenységeiből származó bevételek adtak némi financiaális megkönnyebülést, azonban az író váratlan halála következtében megoldhatatlannak tűnő anyagi helyzetbe kerültek. Az író elhunytát követő órákban a hátrahagyott hivatalos- és személyes iratait, valamint visszamaradt fizetését Kecskemét városa zárolja, így a szülőknek a temetési procedúra teljes összegét is kölcsönökből kell fedezniük. Azokat az iratokat, melyek nem a városi hivatal illetékességébe tartozó dokumentumok voltak, a szülők számára kiszolgáltatták (így feltehetően az ott őrzött, esetlegesen irodalmi tárgyú feljegyzéseket is). Tudjuk, hogy a *Szabados Kecskemét Alsó Magyarország első mezővárosa*

1 A hagyaték jelenleg még nem kutatható, állománya szakmai feldolgozás alatt áll. Jelen közlés a 2024-ben készült PhD-dolgozatom egy alfejezetének helyenként átdolgozott változata.

2 Tóbi Boros János (Boros Tóbi János; Pécel, 1813. július 2. – Nagyszalonta, 1883. június), Kecskemét város ügyésze.

3 A római katolikus anyakönyvek szerint 1789-ben, nem 1790-ben.

4 „Semmi erőset nem dolgozhatom még, hanem hogy egészségesebb vagyok és mind az édes anyád, Julis is. Irj mi ujsag? nálunk a bankónak nagy a veszedelme és a 2 forintost, 1 forintost csak az veszi el, aki akarja; egy tiz forintosom vagyon, csak azért nem küldöttem el, mert azt akartam elküldeni, de azt találta az édes anyád, hogy ne küldjem azt, mert majd semmit sem vehettek rajta és így küldöm ezen betett bankót 3 darabban, melyből 7 forint a tied, 2 pedig a Jánosé. Ird meg hogy vagytok? az életmódja nálunk igen erős és a legények alig bírnak annyit keresni, a kivel élösködünk; de tudom, hogy a szegény Rocsnikné is elég keservesen él.” Katona József autográf levele ifj. Katona Józsefnek, Kecskemét, 1812 február 4. KATONA József, *Versek, tanulmányok, egyéb írárok*, szerk. OROSZ László (Budapest: Balassi Kiadó, 2001), 83–87.

5 A Katona család helyzetéről: BÍRÓ Ferenc, *Katona József* (Budapest: Balassi Kiadó, 2002), 212.

*története*i című munkáját már atyja adhatja ki, az író halála után négy évvel. Míképpen Demeter Júlia is rámutatott, az író „drámai életművének másik részét apja, idősb Katona József saját kezűleg másolta, s azokkal több kiadónál sikertelenül házalt az 1840-es években.”⁶ Minden bizonnyal ugyanígy tett Erdélyi Jánosnál is: az *Erdélyi Tár* 1840-es kéziratára arról tanúskodik számunkra, az okirat keletkezésekor idősebb Katona József Erdélyi Jánost bízta meg elhalt fiának nyomtatásban meg nem jelent munkáinak kiadásával:

hirtelen és korán el halt édes fiam Katona Jozef Ketskemét városának tisztí fő Ügyessze maga után Kéziratokban, több rendbeli olyatén Szín mű darabokat hagyott fenn melyek szerínt a Játékszin Repertoriumban vagy némely színészeknél szerte hevernek fő egy darab, a Borzaszto Torony című ön kezeimnél vagyon, de a' mellyeknek sajto alá botsajtására. én nem tsak járatlan, hanem Környülállásaimnál fogva tehetetlen is vagyok, minekutánna továbbá, Tektes és Tudor Erdelyi János Urnak betses Levele következtében arol értesitedtem, hogy kedves emlékezetű fiamnak minden közre botsajtható munkáinak sajto alá leendő adását, tisztelt Űr, a magyar Könyvészet terjesztése tekintetéből eszközteni kívánja: ezennel többször tisztelt Tektes Erdélyi János Urat tellyesen meghatalmazom arra, hogy Kedves fiam minden némű mű Iratait, legyenek azok Tektes Döbrentey Urnál vagy másoknál akárkiknél, ugy a nállam lvök is, keze alá vehesse és kívánhassa, azokat ha kiadhatóknak találándja sajto alá is botsajthassa.⁷

A kétoldalú szerződéstervezet kiadási költségekre vonatkozó egyetlen kitétele a nyereség részarányos elosztásáról szól. A szöveg alatt, az első fólió rectójának alsó részén viaszpecséttel hitelesített okiratba foglalt nyilatkozat idegen kéz munkája (minden bizonnyal a közjegyzői írnoké), az autográf aláírás id. Katona Józsefé, a hitelesítő záradék Tóbi Boros Jánostól származik. A kettedrét, egyoldalnyi szöveget tartalmazó kézirat második fóliója versójának jobb felső sarkában Erdélyi Pálnak, a hagyaték rendezőjének utólagos feljegyzését olvashatjuk a dokumentum tartalmára vonatkozóan.⁸ Az irat mellett, a dokumentumot őrző palliumban Erdélyi Jánostól két negyedíven Katona József munkáinak autográf tintás, töredékes „czimszerű felsorolása” található: az első, rövid feljegyzés a *Tudományos Gyűjtemény*ben megjelent 1823-as dolgozatait, *A kecskeméti pusztákról*⁹ és a *Magyar régiségek nyomában*¹⁰ említi, a másodikon „talán” megjegyzéssel hat Katona-dolgozatot¹¹ sorol, melyeknek a szerzőségében Erdélyi nem volt biztos.

6 DEMETER Júlia, „Katona József »elveszett« drámái?”, in *Új eredmények a színház- és drámatörténeti kutatásban (17-19. század)*, szerk. FARKAS Anett, KÖMÖRI Gabriella, 215–223 (Eger: Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Liceum Kiadó, 2022), 215.

7 Katona József meghatalmazó levele Erdélyi Jánosnak, Kecskemét, 1840. június 2. 1 db (2 fol.) magyar ny. ET, Erdélyi János iratai. Jelzet n., feldolg. alatt.

8 „Katona J. atyjának meghatalmazása Erdélyi János részére, melyben fia összes munkáinak kiadására őt feljogosítja, kikötvéen a tiszta jövedelemben való részvételét. Datum Kecskemét 1840. jún. 2.”

9 KATONA József, „A kecskeméti pusztákról”, *Tudományos Gyűjtemény* 7, 4. sz. (1823): 50–58.

10 KATONA József, „Magyar régiségek nyomában”, *Tudományos Gyűjtemény* 7, 7. sz. (1823): 3–38.

11 „1. 1820. Tud Gy. IV. kötet Philologiai kérdés: Igaz-e, hogy a magyar nyelvben két tagadás nem térszen egy állítást, hanem csak tagadást. 2. Az oktan állatokon való kegyetlenkedés 1820 Tud. Gy. V. kötet 3. Mi az oka, hogy Magyarországon a játékszíni költő mesterség lábra nem tud kapni? 1821. Tud. Gy. IV. kötet.

A drámaíró első fordításait 1811-ben vetette papírra. Elég csak a korai műveire tekintenünk, látjuk, a Kotzebue-¹² a Weißenthurn-¹³ és a F. J. [tévesen J. K.] Hassaureck-féle¹⁴ drámafordításokból mindösszesen az utóbbinak, a *Mombelli grófoknak* a kézírata maradt fenn, a többi elveszett, valamint az irodalomban bizonytalanak (1811-es, 1813-as, 1815-ös és 1819-ben keletkezettnek is) datált Franz Wilhelm Ziegler-féle *Jolánta, a jeruzsálemi királyné* című mű.¹⁵ De ugyanígy elveszett a kézírata az 1812-es Iffland-fordításnak, *Az üstökösnek (Der Komet)*¹⁶ és az ugyanazon évben keletkezett Joseph Alois Gleich-darabnak, azaz a *Medve Albert, vagy a veinszbergi asszonyoknak* is, aminek tényét 1992-ben Kerényi Ferenc rögzítette. A család exhumálási jegyzőkönyvéből¹⁷ az derül ki, előbb az atya hunyt el 1844. október 13-án, őt az anya 1848. november 21-én követte. Egyedüli túlélő fiuk, Sándor azonban nem foglalkozott bátyjának írói hagyatékával: Joós Ferencről¹⁸ és Szekernyés Jánostól¹⁹ akként tudjuk, néhai testvére kézíratait az éléskamra nehezen hozzáférhető zugába, más források szerint padláson lévő ládákba helyezte. Abban azonban minden forrás egyetért, hogy Katona József hátrahagyott kézíratainak számos eredeti darabja már az 1860-as évekre megsemmisült, amikor azokat nagy valószínűséggel a háztartásban gyűjtősként használhatták fel. Kézira-

Aláírás Katona József. 4. Az élet csak álom. Cervantestől vagy Calderontól, a színház repertoírjában. Eredeti műve 11 darab.” [Ezt követően a két másik tételt autográf ide másolta.]

- 12 August von Kotzebue (1761–1819) német drámaíró. A Katona által fordított két mű: *Der arme Minnesänger* (Leipzig, 1811 [Kerényi Ferencnél 1810]). A *szegény lantos*, és a *Die Erbschaft* (Bécs, 1808). A szakirodalom helyenként *Az örökség* című művet is Katona fordításának tulajdonítja, Kerényi Ferenc nem az ő fordításának tartja. KERÉNYI Ferenc, „Katona József a magyar színpadok műsorán (1811–1837)”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 96, 4. sz. (1992): 399–413, 403.
- 13 Johanna Franul von Weißenthurn (1772–1847) német színésznő és író. Katona József által fordított műve a *Die Bestürmung von Smolensk. Ein romantisches Schauspiel in vier Aufzügen* című darab *Szmoleszsk ostroma* címmel. Az eredeti mű nyomtatásban a *Schauspiele von Johanna Franul v. Weissenthurn, gebornen Grünberg, kaiserl. königl. Hofschauspielerinn. Sechster Band* (Bécs: Degenschen Buchhandlung, 1809) kötetben jelent meg. Az *Egyetemes Philologiai Közlöny* Körner Zrínyije mellett akként emlékezik a Katona fordításából készült színműre, mint amely egykoron „diadallal járta meg a pesti és más magyar játékszínt”. KARDOS Albert, „Körner »Zrínyije« és »Szmoleszsk Ostroma«”, *Egyetemes Philologiai Közlöny* 7, 7. sz. (1883): 925–928, 925. Az írás 1810-re teszi a bizonyítottan 1809-es mű megjelenését.
- 14 Franz-Jon Hassaureck: *Der Vater und seine Kinder*. Katonánál *A Mombelli grófok, vagy az atya és az ő gyermekei* címmel. Az 1807-ben kiadott, eredeti mű szerzőjének, Hassaurecknek az azonosítása több helyen is kétségeket vetett fel. Katona József összes műveiben „J. K. Hassaureck” szerepel. KATONA József, *Összes művei*, szerk. SOLT Andor, 2 köt. (Budapest: Szépirodalmi Kiadó, 1959), 2:289. A hibás kezdőbetűk egyértelműen Abafi Lajos 1880-as utólagos, téves kiegészítése áthagyományozódásának köszönhető. Lásd bővebben: V. HORVÁTH Károly, „Adalékok a Mombelli grófok genealógiájához”, *Verso* 6, 2. sz. (2023): 33–54, 34, doi: [10.15170/VERSO.6.2023.2.33-54](https://doi.org/10.15170/VERSO.6.2023.2.33-54).
- 15 Friedrich Wilhelm Ziegler (1758–1827) német színész és drámaíró. *Jolantha, Königin von Jerusalem* című művének fordítása Katonánál *Jolánta, a jeruzsálemi királyné*. A datálás itt is problémás, ezt Kerényi Ferenc fejtette ki bővebben: KERÉNYI, „Katona József...”
- 16 August Wilhelm Iffland (1759–1814) német színész és drámaíró *Albert, der Bär* című darabjáról van szó.
- 17 BARTUCZ Lajos, „Katona József földi maradványainak exhumálása”, in *Katona emlékkönyv*, szerk. HAJNÓCZY Iván, 38–55 (Kecskemét: Első Kecskeméti Hírlap. és Ny. Rt., 1930).
- 18 Joós Ferenc, „Katona József hátrahagyott kézíratainak története”, *Kiskunság* 3, 10–11. sz. (1958): 29–36.
- 19 SZEKRÉNYES János, „A Katona-filológiát gazdagító fő reáliskolai tanár: 175 éve született Miletz János irodalomkutató, történész és régész”, *Művelődés* 69, 12. sz. (2016): 8–10.

tainak bizonyos hányadát csak rokonának, Miletz Jánosnak²⁰ – az egykori kecskeméti piarista növendéknek és a család kosztos diákjának – volt lehetősége megmenteni az utókor számára, aki mint Katona-filológus adta ki „Katona József családja, élete és ismeretlen munkái”²¹ című visszatekintő művét 1886-ban.²² *A borzasztó torony* 1812–13-as kéziratlapjai²³ vagy például a Kisfaludy Károly *Ilka vagy Nándor-Fehérvár bevétele* című drámájára írt Katona-recenziónak már korábban „megcsonkult kézírata”²⁴ (a hazai kéziratok öröksége sok esetben szomorú sorsához hasonlóan) a második világháború során veszett oda.

Az Erdélyinél megőrzött közjegyzői okirat egy személyes szála további érdekességgel is szolgál: a hitelesítést végző közjegyző, Tóbi Boros János édesanyja Somody Eszter volt, nagyanyja pedig az 1772. január 26-án, Sárospatakon született Látzai Szabó Mária (megh. 1827), annak a Látzai [Lácza] Szabó József (1764–1828) református prédikátornak és gyakorlati teológiát tanító professzornak a leánytestvére, aki magát Erdélyit is oktatta a pataki Kollégiumban, és akinek az iratgyűjteménye ma szintén a bölcsész hagyatékának a részét képezi. Erdélyi János figyelme a negyvenes évek elején a Kisfaludy Társaság és a népköltészeti hagyományok kutatása, majd a népi elem gyűjtése és összegyűjtetése felé fordult, ezért Katona műveinek kiadásával nem foglalkozott; más, ehhez kapcsolódó kéziratot nem lelünk fel hagyatékában, így a drámaíró hátrahagyott művei kiadási utóéletére az *Erdélyi Tár* számunkra nem ad választ.

20 Draskóczi Miletz János (sz. 1841. szeptember 8.) régész, történész, irodalomtörténész; a Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Társulat titkára.

21 MILETZ JÁNOS (1841–1903) történész, tanár, régész. 1886-ban kiadott munkája a *Katona József családja, élete és ismeretlen munkái* (Budapest: Hornyánszky Viktor, 1886).

22 Továbbá: MILETZ JÁNOS, „Katona József apjáról”, *Vasárnapi Ujság* 16, 4 sz. (1869): 52.

23 DEMETER, „Katona József...”, 215.

24 OROSZ LÁSZLÓ, „Katona József és Kisfaludy Károly”, *Forrás* 32, 11. sz. (2000): 56.